

David Spanjar en Betje Spanjar-Koppel

Als de Duitsers op 10 mei 1940 ons land binnen vallen telt Ruurlo vijf Joodse ingezetenen. Daaronder pluimveehandelaar David Spanjar en zijn vrouw Betje Spanjar-Koppel, een wat ouder echtpaar dat aan het begin van de Domineesteege woont. Beide komen in mei 1943 om in Sobibor. Van hun drie kinderen, die dan al het huis uit zijn, vindt zoon Israel de dood in Mauthausen. Hun twee dochters Hendrina en Barendina Jacoba weten de oorlog te overleven.

David Spanjar is geboren op 7 juli 1880 in Rijssen, zijn vrouw Betje Spanjar-Koppel op 20 februari 1882 in Zutphen. (In het boek 'De harmonica bleef vijf jaar stil' wordt abusievelijk gesproken van Spanjaard, maar dat moet dus Spanjar zijn). David Spanjar komt per 16 september 1896 in Ruurlo als hij als winkelbediende in dienst treedt bij Leentje de Bruin, de weduwe van de marskramer/winkelier Azer Meijer Heijmans, die kort daarvoor (op 6 juni 1896) is overleden. Het winkeltje staat aan de Dorpsstraat tegenover de kerk, op wat later Kamperman zou gaan heten (destijds huisnr. B 6). Op 22 maart 1901 trekt haar broer Barend de Bruin bij hen in (vanuit Almelo). Als diens beroep wordt eerst slager vermeld, later koopman.

Op 21 juni 1905 trouwt David Spanjar met Betje Koppel. Ze zijn neef en nicht, David's moeder Hendrina de Bruin en Betje's moeder Barendina de Bruin zijn zusters. Ze trekken aanvankelijk in op het hiervoor genoemde Kamperman, Betje wordt in het bevolkingsregister dan een nicht genoemd van het echtpaar Heijmans-de Bruin. Waarschijnlijk was Leentje de Bruin eveneens een zuster van de hiervoor genoemde Hendrina en Barendina.

Per 6 mei 1907 verhuizen David en Betje naar het Vellershuus of Broekhuus, een markante witte dubbelwoning aan het begin van de Domineesteege (huisnummer B 1). Hier wordt op 3 augustus 1907 hun oudste dochtertje Hendrina geboren. Later volgen dochter Barendina Jacoba (26 mei 1912) en zoon Israël (18 december 1913). Vader David Spanjar staat dan in het bevolkingsregister vermeld als koopman, meer specifiek is hij handelaar in pluimvee. Per 11 juni 1923 komt de onderwijzeres Jeanette de Vries bij hen inwonen. Het huisje is rond 1995 afgebroken om plaats te maken voor de huidige woning van de familie Teunissen.

Enkele reis Sobibor

Het echtpaar Spanjar meldt zich op 29 maart 1943, na een oproep daartoe van de bezetter, in het opvangkamp in Vught. Met hun biezen koffers in de hand lopen ze arm in arm naar het station, hun noodlot tegemoet. Zo wordt hun vertrek uit Ruurlo door een getuige beschreven. Ze hebben blijkbaar nog wel geprobeerd om een onderduikadres te vinden. In ieder geval heeft David Spanjar een bevriende boer in het Ruurlose Broek benaderd. Deze durft het echter niet aan

om Joodse onderduikers op te nemen, omdat ook zijn zoon met vrouw en kleine kinderen op de boerderij woont. Het risico was hem gewoon te groot, weet een kleinzoon te melden. Waarschijnlijk heeft het echtpaar Spanjar daarna de eer aan zichzelf gehouden en heeft men niemand tot last willen zijn.

Vanuit Vught worden ze samen met lotgenoten (waaronder de moeder van Jeanette de Vries) verder getransporteerd naar het 'Durchgangslager' Westerbork, vanwaar ze op 11 mei daarop volgend per trein worden afgevoerd naar het vernietigingskamp Sobibor aan de Pools/Russische grens. Daar worden beiden direct na aankomst op 14 mei 1943 om het leven gebracht in een van de gaskamers.

Vanuit Westerbork vertrok op 15 juli 1942 het eerste transport van voornamelijk Joden (ook kleinere aantallen Sinti, Roma en opgepakte verzetsmensen werden via Westerbork afgevoerd) richting de concentratie- en vernietigingskampen in Oost-Europa. Vanaf begin 1943 was sprake van een wekelijkse routine. Elke dinsdag vertrok er toen een trein met gemiddeld duizend personen. In totaal zijn er 93 transporten vanuit Westerbork vertrokken, de laatste op 13 september 1944. Naar Sobibor worden 35.000 Nederlandse Joden afgevoerd, slechts 19 van hen hebben de holocaust hier overleefd.

Kleindochter uit Canada bezoekt Ruurlo

Het echtpaar Spanjar heeft twee dochters, Hendrina en Barendina Jacoba, en een zoon Israël. De oudste dochter Hendrina is geboren op 3 augustus 1907. Zij vertrekt eind januari 1925 naar Lochem, maar keert in december 1929 terug naar het ouderlijk huis in Ruurlo. Lange tijd hield het verhaal hier op, want over haar verdere lotgevallen was aanvankelijk op geen enkele manier nadere duidelijkheid te krijgen. Tot de voorzienigheid te hulp schoot in de persoon van Johanna Hendrina Storch-Sanderse, dochter van Hendrina en kleindochter van David en Betje Spanjar.

In 1999 komen Johanna Hendrina en haar man Heinz-Joachim Storch vanuit Canada voor het eerst in Ruurlo, op zoek naar haar 'roots'. Zo komen ze bij de familie Teunissen aan de Domineesteeg terecht, omdat het huis ongeveer op de plek staat waar ooit het huis van de familie Spanjar heeft gestaan. Begin mei 2005 was het echtpaar opnieuw in Ruurlo, als onderdeel van hun 'toernee' langs familie in Europa. Bij die gelegenheid vertelt ze dat haar moeder Hendrina al op 11 oktober 1933 is getrouwd in Zutphen met Johannes Leyn Frederik Sanderse. In Zutphen exploiteert het echtpaar een bioscoop, al weet Johanna Hendrina niet welke. Mogelijk wat nu theater & congrescentrum de Hanzehof is. Hendrina verkoopt er in ieder geval de kaartjes aan de kassa, haar man draait de films. De familie woont aan de Dieserstraat, tegenover de synagoge. Tijdens een bombardement op Zutphen valt de ster in het gebrandschilderde raam van de synagoge nog op het wiegje van de pas geboren Johanna Hendrina, waar ze tot haar geluk op dat moment niet in lag.

Sanderse was van niet-Joodse afkomst, reden waarom Hendrina drie jaar lang door haar familie wordt genegeerd. De contacten worden pas hersteld als in 1936 de eerste kleindochter Maria Dina Lucia wordt geboren. Na een jong overleden zoontje wordt op 12 juni 1944 Johanna Hendrina geboren, in 1948 gevolgd door een dochter Henny. Dankzij haar huwelijk met Sanderse heeft Hendrina Spanjar blijkbaar niets te duchten gehad van de Duitse heksenjacht. In 1953 emigreert het gezin Sanderse naar Canada, waar Johanna Hendrina in 1966 in het huwelijk treedt met Heinz-Joachim Storch, zoon van een Duitse soldaat die als krijgsgevangene in Amerika terecht is gekomen. Hendrina Sanderse-Spanjar overlijdt op 13 november 1983 in Sault St. Marie, in de provincie Ontario.

Ondergedoken in Twente

Uit het relaas van Johanna Hendrina Storch-Sanderse blijkt dat haar tante Barendina Jacoba Spanjar tijdens de oorlog ondergedoken is geweest ergens in Twente. Barendina Jacoba is geboren op 26 mei 1912 in Ruurlo. Per 30 januari 1929 verhuist ze naar Amsterdam, om op 3 november 1930 terug te keren in Ruurlo. Ze komt dan uit Den Haag en is winkeljuffrouw van beroep. Op 10 september 1931 vertrekt ze naar Hengelo (Ov), haar broer Israël is twee weken eerder hier naartoe getrokken. Hoewel over de verdere lotgevallen van Barendina Jacoba in de jaren tot de oorlog verder niets bekend is lijkt het er dus op dat ze in Twente is gebleven, gezien het feit dat ze daar in de oorlog ondergedoken heeft gezeten.

Na de oorlog trouwt Barendina Jacoba met Louis van der Kamp, die twee jaar Auschwitz heeft overleefd. Het echtpaar woont in Enschede. Daar is Barendina Jacoba op 25 maart 1975 ook overleden. Het echtpaar Van der Kamp krijgt twee kinderen: dochter Helen die naar Israël emigreert en zoon Lody Benno (geb. 29 september 1948 in Enschede). De laatste volgt een opleiding tot rabbijn in Londen, waarna hij vanaf 1978 als zodanig werkzaam is in achtereenvolgens Londen, Den Haag, Amsterdam en Rotterdam. Tot 1996, daarna wordt hij directeur van de reisorganisatie Jehoeda Services. Uit zijn levensbeschrijving op wikipedia.org valt te achterhalen dat hij daarnaast nog verschillende andere functies heeft vervuld en namens het CDA bijvoorbeeld ook in de deelgemeenteraad van het Amsterdamse stadsdeel Zuideramstel, later Amsterdam-Zuid, heeft gezeten. Hij heeft een aantal wetenschappelijke publicaties, romans en een dagboek op zijn naam staan. Uit 2008 dateert zijn roman 'Oorlogstranen', een roman die zich afspeelt in Twente tijdens de Duitse bezetting. Het boek is onder meer opgedragen aan zijn grootouders David en Betje Spanjar en aan zijn oom Israël Spanjar.

Bakker Israël

Zoon Israël, geboren op 18 december 1913 in Ruurlo, vertrekt per 1 maart 1930 naar Almelo, op 1 augustus van datzelfde jaar keert hij al weer terug in Ruurlo.

Als zijn beroep wordt in het bevolkingsregister dan bakker vermeld. Nog diezelfde maand, op 27 augustus, gaat hij naar Hengelo (Ov), waar hij inwoont bij de banketbakker Jacob Trijbits op het adres Nieuwstraat 69. Diens zoon Maurits is ook bakker en zet de zaken voort na het overlijden van zijn vader in 1935.

Per 4 mei 1931 vertrekt Israël vanuit Hengelo (Ov) naar Lochem, waar hij inwoont bij ene Cohen op het adres Molenstraat 5 (zie: <https://www.openarch.nl/show.php?archive=hng&identifier=b90f2f51-185f-ca51-1a7d-285362f762bd&lang=nl>). Op dit adres is de brood-, beschuit- en banketbakkerij van J. Cohen gevestigd.

Na zijn verblijf in Lochem keert Israël nog korte tijd terug in Ruurlo, want als hij per 4 mei 1932 wordt ingeschreven in Leeuwarden wordt Ruurlo als zijn vorige woonplaats vermeld. In Leeuwarden verblijft hij bij het gezin van Chiel Meier Lubinski op het adres Bij de Put 11. Deze Lubinski drijft een winkel in bakkerswaren en suikerwaren. Ook in Leeuwarden blijft hij overigens maar kort, want op 9 juli 1932 wordt hij weer ingeschreven in Ruurlo.

Historica Wally de Lang heeft uitgezocht dat hij daarna nog in Deventer, Winterswijk, Wildervank en Nijmegen heeft gewoond en gewerkt, voordat hij op 27 augustus 1940 in Amsterdam wordt ingeschreven op een adres in de Makassarstraat in Amsterdam-Oost. Als beroep geeft hij dan 'poelier' op. Begin 1941 huurt hij een kamer bij de weduwe Rosalie Derwig-Handeler in de eerste Atjehstraat 89.

Wally de Lang heeft uitvoerig onderzoek gedaan naar de razzia van 22 op 23 februari 1941 in het centrum van de oude Jodenbuurt in Amsterdam. Haar boek daarover ('De razzia's van 22 en 23 februari 1941 in Amsterdam') is in augustus 2023 bekroond met de Holocaust Literatuur Prijs 2023. Israël Spanjar is een van de 389 Joodse burgers die bij die razzia door de Duitsers worden opgepakt. Via Schoorl wordt hij overgebracht naar Buchenwald en later naar Mauthausen. Daar komt hij op 12 juli 1941 om het leven als gevolg van honger en uitputting.

Bronnen:

'De Joodse Gemeente te Borculo', S. Laansma

'De harmonica bleef vijf jaar stil', Jan Oonk en Bert Leuverink (Ruurlo, 1995)

'De razzia's van 22 en 23 februari 1941 in Amsterdam', Wally de Lang (Atlas Contact, Amsterdam, 2021)

Het Nederlandse Rode Kruis, afd. Oorlogsnazorg, Den Haag

Joods Historisch Museum, Amsterdam

www.dutchjewry.org

www.wiewaswie.nl

www.joodsmonument.nl

www.yadvashem.org

www.wikipedia.org

Bevolkingsregisters

Jan Oonk
april 2018
Aangevuld: januari 2024